

БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

---

§ 1 Безпека за умов інформатизації суспільства

Проблема взаємодії таких категорій, як інформація і державна політика, останнім часом набуває надзвичайної актуальності для будь-якої держави, що намагається відповідати викликам сучасного світу. Розуміння важливості цієї проблеми, наприклад, підкреслювалось у проекті Концепції реформування політичної системи України, яку було розроблено у 2001 р. згідно з відповідним Розпорядженням Президента України¹ і представлено для обговорення на науково-практичній конференції «Нові політичні реалії на рубежі тисячоліть». У проекті концепції, зокрема, підкреслювалось, що світовий досвід свідчить про те, що політичні зміни можливі лише у тісному зв'язку з інформаційними, а жоден політичний проект не матиме успіху, якщо йому не передуватиме відповідна інформаційна підготовка на принципах достовірності і свободи функціонування інформації.

У концепції визначається, що інформація є стратегічним ресурсом розвитку цивілізації, і через те «Україна не має права не використовувати повною мірою переваги інформаційної революції для модернізації усіх сфер суспільних відносин, і зокрема політичних. В умовах становлення інформаційного суспільства традиційна організація соціуму дедалі помітніше поступається місцем *випереджаючим модернізаційним проектам* (виділено нами – Б.К.). Відбувається перерозподіл влади від консервативних структур до центрів регулювання інформаційними потоками. Внаслідок чого різко зріс політичний вплив засобів масової

---

¹ Розпорядження Президента України «Про підготовку проекту Концепції реформування політичної системи України» від 27 березня 2001 р. № 73/2001.

інформації та комунікаційних каналів. Інформатизація та комп'ютери стали дієвим важелем політичних реформ».¹

Таким чином, йдеться про взаємний вплив інформаційного та політичного розвитку суспільства, внаслідок чого змінюються методи, способи та завдання політики сучасної держави, і що не менш важливо – змінюються самі цілі державної політики, які стають більшою мірою орієнтованими на розвиток та динаміку.

Для цілісного розуміння значення інформаційної складової державної політики важливо враховувати насамперед динаміку трансформації поглядів на сутність та характеристику політики і роль цього явища в державному і суспільному житті. Так, починаючи з «Політики» Арістотеля до кінця XIX сторіччя політика традиційно розглядалася саме в аспекті вчення про державу. Згідно з тим же Арістотелем політика виступала як мистецтво управління державою – полісом, певний спосіб реалізації цілей держави.²

Але поступово склалося розуміння того, що політика є складним і специфічним суспільним явищем, яке потребує вивчення з позицій загальнотеоретичних та конкретно-практичних. Тобто політика – це діяльність індивідів, мікро- та макрогруп, інститутів у досягненні та здійсненні державної влади, це система відносин в організації суспільства, що регулюється нормованою ієрархією підпорядкування. Політика охоплює відносини та діяльність як суб'єктів, так і об'єктів.

Серед існуючих сучасних понять терміна «політика» можна виділити чотири основні:

Перше – це розуміння політики як відносин класів, груп, людей, держав, які включають у себе погодження, підлеглість, панування, конфлікт, боротьбу. Це розуміння політики характерне для теорії класової боротьби Маркса, теорії конфліктної природи політики К. Шмідта та Ж. Френда.

Друге – політика ототожнюється з політичними явищами панування та володарювання і характеризується як діяльність, певні знання та вміння управляти.

В третьому випадку політика визначається за допомогою її функцій – управління, підтримання порядку, контролю і т. д.

¹ Концепція реформування політичної системи України (проект). – К, 2001. – С. 27 – 27.

² Арістотель. Политика. Соч. в 4т. Москва, 1983. – Т.4. – С. 444

Четверте – телеологічне розуміння (від грецького *teleos* – мета), згідно з яким деякі дослідники намагалися визначити політику через її цілі.

Але жодне з вищеназваних визначень не можна було назвати досконалим, тому К. Шмідт спробував удосконалити їх, виділивши універсальну абстрактну сутність політики та створивши загальну формулу. Так з'явилося трактування політики як організаційної та регулятивно-контрольної сфери суспільства, основної в системі інших сфер і такої, що охоплює відносини та діяльність суб'єктів і об'єктів.

Таким чином в процесі свого розвитку державна політика набуває цілого ряду характеристик, схожих на характеристики самої інформації, це і охоплення всіх аспектів діяльності суспільства, і здатність до всепроникнення, і здатність копіюватися і дублюватися багато разів тощо.

Держава, в арсеналі якої є величезний набір засобів впливу на суспільні відносини в інформаційній сфері, цілком природно повинна виступати головним суб'єктом політики інформаційної безпеки. Якщо розглядати інформаційну безпеку як певні умови, параметри і характеристики інформаційних процесів, що відбуваються в інформаційній сфері держави, то саме держава має можливість за допомогою нормативно-правового регулювання визначити єдині, загальнообов'язкові стандарти інформаційних процесів, що відповідають уявленням про безпеку тих сил, які здійснюють політичну владу в цій державі. Зазначені уявлення стають основою державної політики інформаційної безпеки і уособлюються у відповідних нормативно-правових актах. Але разом з тим сама «політична влада здійснюється через механізм владних відносин»,¹ і таким чином рівень інформаційної безпеки залежить не лише від цілей відповідної державної політики, а й від її змісту.

Зростання ролі інформаційних факторів у державній політиці відбувається паралельно з інформатизацією самого суспільства. Один з видатних представників державознавства Олівер Тоффлер взагалі тлумачить владу як набір інструментів, за допомогою якого вона здійснюється. При цьому підкреслює, що з трьох її компонентів – сили, багатства та знання (інформації) – у сучасному суспільстві на домінуючі позиції виходить саме третій інформаційний компонент².

¹ Політологія. / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: «Академія», 2001. – С. 214.

² Див.: Toffler A. Powershift. Knowledge, wealth, and the violence at the edge of the 21-century. New York: Bantam books, 1990.

Однією з основних ознак сучасної державної влади є її інформаційно-інтелектуальний характер, що проявляється у певних її характеристиках:

а) будь-які процеси організації вимагають інформаційного забезпечення, наявності повних і достовірних відомостей про об'єкт та середовище, в якому той перебуває;

б) інформація забезпечує життєздатність влади, її стійкість, «хто володіє інформацією, той володіє владою»;

в) інформація виступає як ефективний засіб формування інтелектуального потенціалу держави;

г) інтелект (розум, знання) є основою процесу реалізації влади, без знань неможливо раціоналізувати і цілеспрямовано здійснювати політику.¹

Таким чином, перед державною політикою інформаційної безпеки ми можемо поставити дві вимоги.

По-перше, до цілей державної інформаційної політики повинні бути включені елементи інформаційної безпеки, тобто цілі, досягнення яких забезпечить такий стан інформаційної сфери, який буде адекватним сучасним вимогам та уявленням про інформаційну безпеку.

По-друге, самі інформаційні компоненти державної політики повинні мати характеристики, адекватні сучасним викликам інформаційній безпеки.

Сам процес виділення основних векторів безпеки державної інформаційної політики є досить складним, оскільки при сучасних темпах розвитку інформаційних відносин і тій всепроникаючій ролі, яку ці відносини відіграють у державному житті, досить важко відділити проблеми інформаційної безпеки від проблем економічної, військової, громадської безпеки тощо. Ми вже казали, що сфера інформаційної безпеки перебуває на перехресті сфер двох державних функцій: інформаційної функції та функції захисту національної безпеки.

Серед названих нами трьох основних векторів інформаційної безпеки держави найпростішими для аналізу з правової точки зору є питання захисту та обмеження обігу інформації захисту інформаційної інфраструктури. Оскільки ці два напрямки реалізуються щодо вже існуючої системи суспільних відносин в інформаційній сфері. Але, на нашу думку, не менш важливим є ще один вектор, який є предметом аналізу

---

¹ Политология / Отв. ред. В.Д. Перевалов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – С. 75.

в даному підрозділі. Цей вектор обумовлюється так званою *прогностичною* функцією політики, яка полягає в прогнозуванні динаміки та перспектив розвитку інститутів і процесів, зміни суспільних відносин та моделюванні механізму таких трансформацій.

Тобто ефективна державна політика повинна бути спрямована передусім на *розвиток*. Її регулятивні інструменти повинні бути орієнтовані не лише на існуючі суспільні відносини, а й на ті, що виникнуть у майбутньому. Ця тенденція бере початок ще з Н. Макіавеллі, який підкреслював, що «...мудрі князі повинні мати на увазі не лише теперішні труднощі, а й майбутні та зі всією енергією вживати заходи щодо останніх. Бо якщо передбачити їх заздалегідь, то неважко буде боротися з ними»¹.

Згідно з уже згаданою нами концепцією реформування політичної системи України, головною метою державної інформаційної політики повинен бути захист національних інтересів і забезпечення подальшого розвитку справді незалежних, демократичних мас-медіа, впровадження новітніх інформаційних технологій, зростання їх ролі у політичному житті суспільства. Основними напрямками державної інформаційної політики визначаються:

- забезпечення конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері;
- якісне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;
- перетворення виробництва інформаційної продукції та послуг на потужний чинник економічного і духовного зростання України;
- збереження власної культурної ідентичності за умов посилення процесів глобалізації;
- інтеграція України до світового інформаційного простору;
- забезпечення захисту інформаційного простору України від негативного внутрішнього та зовнішнього впливу;
- модернізація інформаційної інфраструктури;
- розвиток інформаційних, телекомунікаційних технологій;
- ефективне формування і використання національних інформаційних ресурсів і забезпечення широкого вільного доступу до них;
- створення необхідної нормативно-правової бази побудови інформаційного суспільства.²

¹ Макиавелли Н. Князь. – Москва, 1910. – С.14

² Концепція реформування політичної системи України. (проект) – К., 2001. – С. 28 – 29.

Безумовно, одними з головних факторів впливу на інформаційний розвиток України є на сьогодні і залишатимуться у майбутньому світові процеси глобалізації. Темпи цих процесів дають підстави говорити, що «сьогодні буквально на наших очах здійснюється найбільш грандіозна революція в історії цивілізації – глобальна революція, результатом якої і стане перехід до глобального інформаційного суспільства».¹

Україна неодноразово наголошувала на своєму бажанні інтегруватися до європейських та загальносвітових структур і процесів, в тому числі і в інформаційній сфері. Виходячи з цього, однією з найбільших загроз інформаційній безпеці України на найближчий період слід вважати явище, яке було сформульоване М. Кастельсом як «технологічний розвиток, що виключає», тобто розвиток, що призводить до так званого соціального виключення певних суспільних верств та територій з нової, глобальної системи інформаційних зв'язків та економічних відносин². Ціла низка факторів, як-то технологічне відставання, економічні негаразди, зовнішньополітичні проблеми, можуть призвести до того, що Україна буде виключена із загальносвітових інформатизаційних процесів.

Адже, як зазначалося на семінарі, який проводився наприкінці 2001 р. у Російській академії наук, «здатність розвинутих країн до інтеграції нових членів до «золотої» спільноти не безмежна» і тому розрив між пост-індустріальним світом і рештою країн має якісний характер і буде відтворюватися у майбутньому, а скорочення цього розриву неможливе без «підпорядкування постіндустріальним лідерам, під лаштування під західні структури і відмови в тій чи іншій мірі від політичного суверенітету».³

З огляду на подібні обставини, питання інтеграції України у глобальні інформаційні процеси прямо залежить від темпів інформатизації в самій Україні. Ключовим нормативно-правовим актом в цій сфері є Національна програма інформатизації України.

Згідно з положенням розділу III Концепції Національної програми інформатизації, «державна політика інформатизації формується як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому»⁴.

¹ Колин К. Информационная глобализация общества и гуманитарная революция // *Alma Mater* Вестник высшей школы, 2002. – № 9. – С. 3 – 10.

² Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура: Пер. с англ. / Под науч. ред. Шкаратана О.И. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С.23.

³ Салицкий А. Вызовы глобализации и проблемы крупных полупериферийных стран. // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2002. – № 2. – С. 15 – 19.

⁴ Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР.

Нормами ст. 5 Закону «Про Національну програму інформатизації»¹ визначено, що головною метою цієї програми є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.

Програма спрямована на вирішення таких основних завдань:

- формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України;
- формування системи національних інформаційних ресурсів; створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо;
- створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- підвищення ефективності вітчизняного виробництва на основі широкого використання інформаційних технологій;
- формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір.

Окрема увага приділяється і проблемам безпосередньо інформаційної безпеки в процесі виконання Національної програми інформатизації. Зокрема, у п. 3 розділу VI Концепції Національної програми інформатизації передбачено, що результатом виконання Національної програми інформатизації буде «комплект нормативних документів з усіх аспектів використання засобів обчислювальної техніки для оброблення та зберігання інформації обмеженого доступу; комплекс державних стандартів із документування, супроводження, використання, сертифікаційних випробувань програмних засобів захисту інформації; банк засобів діагностики, локалізації і профілактики вірусів, нові технології захисту інформації з використанням спектральних методів, високонадійні криптографічні методи захисту інформації тощо»².

---

¹ Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. №74/98-ВР.

² Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР.

Питанням інформатизації державного управління багато уваги приділяється і в Концепції адміністративної реформи в Україні¹, а саме наукове та інформаційне забезпечення системи державного управління, формування механізмів наукового та інформаційного моніторингу її функціонування називається одним з головних її напрямків.

Згідно з п. 5 Концепції адміністративної реформи, її проведення має супроводжуватися цілеспрямованим застосуванням нових інформаційних технологій у сфері державного управління.

Головними завданнями на цьому шляху називаються, зокрема:

- створення інформаційної системи державного управління;
- розробка типових проектів та стандартів інформатизації державного управління;
- здійснення державного керівництва впровадженням нових інформаційних технологій в сфері державного управління;
- здійснення безпаперового документообігу;
- розробка нормативно-правових актів з питань інформатизації адміністративної системи, у тому числі її захисту.

Фактично одним з результатів інформатизації системи державного управління повинне стати створення «Електронного уряду», діяльність якого побудована на інформаційних технологіях і використанні мережі Інтернет. На практиці передбачається, що «Електронний уряд» являтиме собою «систему дистанційного надання адміністративних послуг населенню, причому переважно за плату, що вноситься також дистанційно»³.

Іншою характеристикою «Електронного уряду» є те, що в ньому «повна сукупність внутрішніх і зовнішніх зв'язків та процесів забезпечується відповідними інформаційно-комп'ютерними технологіями»¹⁷. Причому акцентувалася увага на існуванні цілого комплексу проблем правового характеру, які необхідно вирішити для створення подібного уряду. Насамперед це створення нормативно-правової бази, яка б регулювала питання:

¹ Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22 липня 1998 року № 810/98.

² Нестеренко О.В. Першочергові заходи щодо створення в Україні інформаційної системи «Електронний уряд» /Матеріали конференції «Создание информационного общества». — Одесса, 2002. — С. 6 — 8.

³ Баранов О.А. Проблеми реалізації електронного уряду в Київській МДА. / Матеріали конференції «Создание информационного общества». — Одесса, 2002. — С. 8 — 10.

- правового статусу електронного документа, електронного підпису;
- правового статусу та умов захисту персональних даних;
- умов надання урядових послуг он-лайн;
- правового статусу урядових інформаційних ресурсів;
- регламентації та уніфікації звернень, заяв, інших документів, які використовуються в процесі надання урядових послуг он-лайн.

До недавнього часу нормативно-правову базу створення «Електронного уряду» в Україні складала лише постанова Кабінету Міністрів «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади»¹, а також Указ Президента «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади»², згідно з яким (п. 3.) керівникам центральних та місцевих органів виконавчої влади доручається забезпечити проведення регулярних за заздалегідь оприлюдненим розкладом прес-конференцій, у тому числі з використанням засобів глобальної інформаційної мережі Інтернет, а також постійне оновлення веб-сторінок відповідних центральних та місцевих органів виконавчої влади, створення за їх допомогою можливості для оперативного оприлюднення відповідей на найбільш поширені звернення та іншої інформації, широкого обговорення актуальних суспільних проблем та вивчення громадської думки про шляхи їх розв'язання.

Слід зазначити, що роботи згідно з названою програмою здійснюються доволі швидко. Так було створено веб-сторінки більшості центральних органів виконавчої влади та ряду облдержадміністрацій та органів місцевого самоврядування, у 2001 р. в Кабінеті Міністрів було презентовано програму «Електронний уряд», а у 2002 р. розпочато роботи зі створення єдиного веб-порталу органів державної влади України.

І, нарешті, одним з ключових кроків на шляху до формування «Електронного уряду» та створення правової бази користування Інтернет взагалі стало прийняття Верховною Радою в травні 2003 році законів «Про електронні документи та електронний документообіг»³ та

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 р. № 3.

² Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» від 1 серпня 2002 р. № 683/2002.

³ Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV

«Про електронний цифровий підпис»¹, останній з яких набуває чинності з 1 січня 2004 року.

§ 2 Захист національного інформаційного ринку

Іншою, суміжною проблемою безпеки інформаційного розвитку України є проблема захисту національного інформаційного ринку. Причому ця проблема охоплює як питання економічні (захист вітчизняних виробників інформаційної продукції як суб'єктів підприємницької діяльності), так і питання національно-культурного плану (захист виробництва інформаційного продукту, що є джерелом української культури). Причому ці два аспекти багато в чому взаємопов'язані, адже збагачення національної культури, як правило, відбувається за рахунок розвитку національного виробництва інформаційного продукту.

Слід зазначити, що Україна в цьому аспекті перебуває між двох вогнів. З одного боку, це вже згадані процеси глобалізації, які несуть «небезпеку руйнування традиційних національних культур під впливом глобалізації життя суспільства»². А з другого — у багато разів більша небезпека, пов'язана з проблемами інформаційної експансії з боку сусідньої Росії. Причому, якщо проблеми глобалізації культури багато в чому викликані самим історичним ходом розвитку цивілізації, то проблеми інформаційної експансії з боку Росії мають переважно штучне походження і є частиною цілеспрямованої політики сусідньої держави, яка намагається утримувати Україну у сфері свого впливу.

Так, в рамках «круглого столу», що проводився у Дипломатичній академії Міністерства закордонних справ Російської Федерації багато уваги приділялося саме фактору впливу російських ЗМІ в країнах СНД. Зокрема, підкреслювалося, що «за великим рахунком безпека Росії залежатиме від того, як в неї будуть складатися відносини з країнами СНД. Економічна, політична, духовна, культурна присутність у цих державах відповідає довгостроковим національним інтересам Росії», і в цьому зв'язку зазначалося, що «роль ЗМІ Росії в країнах СНД важлива також у світлі проблеми влади в умовах становлення інформаційної еліти в Росії, з одного боку, і в країнах СНД — з другого. ...Видання

¹ Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 р. № 852-IV

² Колин К. Информационная глобализация общества и гуманитарная революция // Alma Mater Вестник высшей школы, 2002. — № 9. — С. 3 — 10.

російською мовою, як і в цілому глобальна преса, володіє сьогодні величезною силою, як передавач життєво важливої інформації. У них є можливості викоринювати помилкові уявлення і стереотипи і послабити напруженість; вони також можуть створити страхи і увіковічити настороженість»¹.

Слід зазначити, що в Україні було обрано цілком правильний шлях захисту від такої негативної експансії на національний інформаційний ринок за допомогою економічних методів регулювання. Низкою нормативно-правових актів було передбачено заходи державної економічної підтримки національних виробників інформаційної продукції.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання захисту національного інформаційного ринку в Україні, безумовно, є Закон «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»². Норми ч. 1. ст. 1 цього закону тлумачать державну підтримку засобів масової інформації, як «сукупність правових, економічних, соціальних, організаційних та інших заходів державного сприяння зміцненню і розвитку інформаційної галузі, її інфраструктури».

Визначені цим законом норми державної підтримки застосовуються (ст. 2) до всіх засобів масової інформації, що діють відповідно до Конституції України, незалежно від їхнього ідеологічного і політичного спрямування та від форм власності на телерадіоцентри і підприємства поліграфії і зв'язку, що забезпечують їх діяльність.

Разом з тим встановлюється перелік засобів масової інформації, на які заходи державної підтримки не поширюються. Так, згідно з нормами ч. 3 ст. 2 цього закону, заходи державної підтримки не поширюються на засоби масової інформації:

- рекламного характеру;
- еротичного характеру;
- засновані за участю юридичних або фізичних осіб, до сфери діяльності яких входять виробництво та постачання паперу, поліграфічного обладнання, технічних засобів мовлення;
- засновані в Україні міжнародними організаціями або за участю юридичних чи фізичних осіб інших держав, осіб без громадянства;

---

¹ Сеидов В.Г. СМИ в странах СНГ и остатки влияния России / Информация. Дипломатия. Психология. — М.: Известия, 2002. — С. 430 — 464.

² Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1997. — № 50. — Ст. 302.

• у яких понад 50 відсотків загального обсягу випуску становлять матеріали зарубіжних засобів масової інформації.

Засоби масової інформації, залучені до вказаного переліку, можна умовно класифікувати на три групи. По-перше, це видання рекламного та еротичного характеру. Що стосується перших, то вони мають суто комерційний характер і не потребують державної підтримки. Другі, що носять еротичний характер, згідно зі ст. 1 закону, кваліфікуються як такі, в яких систематично експлуатується інтерес до сексу, а сексуальна тематика є провідною. Таким чином, їхня діяльність щонайменше не відповідає цілям державної інформаційної політики, зокрема цілям, проголошеним в Указі Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя»¹. Такі обставини також роблять недоцільним застосування заходів державної підтримки щодо них.

Друга група ЗМІ, що не можуть отримувати державну підтримку, охоплює ЗМІ, засновані за участю юридичних або фізичних осіб, до сфери діяльності яких входять виробництво та постачання паперу, поліграфічного обладнання, технічних засобів мовлення. Ця норма спрямована проти загрози монополізації ринку масової інформації в Україні. Адже контроль з боку певних фізичних або юридичних осіб за виробництвом «засобів виробництва» масової інформації, по-перше, ставить засновані ними ЗМІ у привілейоване становище з точки зору матеріально-технічного забезпечення, а по-друге — дає можливість впливати на економічну ефективність інших, конкуруючих ЗМІ. Фактично така ситуація може розглядатися як один з проявів економічної цензури.

І, нарешті, третя група винятків повинна відігравати захисну роль від іноземної інформаційної експансії, про яку говорилося вище. Виходячи зі змісту норм Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», ця інформаційна експансія може відбуватися двома шляхами:

1. Діяльністю в Україні ЗМІ, що засновані міжнародними організаціями або за участю юридичних чи фізичних осіб інших держав, осіб без громадянства. Тобто йдеться про контроль з боку фізичних і юридичних осіб-нерезидентів за процесом виробництва масової інформації

¹ Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15 березня 2002 р. № 258/2002.

в Україні та їх можливий вплив на редакційну політику відповідних ЗМІ.

2. Діяльністю в Україні ЗМІ, в яких понад 50 відсотків загального обсягу випуску становлять матеріали зарубіжних засобів масової інформації. В цьому випадку вже йдеться не про контроль за виробництвом масової інформації, а про постачання на український інформаційний ринок готового інформаційного продукту. Можна говорити про те, що своя редакційна політика і своє виробництво інформації у подібних ЗМІ практично відсутні. Зміст їхніх повідомлень цілком формується у ЗМІ, що розташовані за межами України, а відповідні українські ЗМІ виступають лише як розповсюджувачі чужої інформаційної продукції. В теперішній час діяльність подібних ЗМІ є дуже поширеною в Україні, достатньо згадати телеканал «Інтер», видання на зразок «Комсомольская правда в Украине», «АиФ в Украине», а також численні регіональні телекомпанії, що займаються ретрансляцією супутникових іноземних телеканалів.

Фактично ми можемо говорити, що саме цей перелік винятків, який охоплює ЗМІ, на які не поширюється дія Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», відіграє роль того регулятивного засобу, за допомогою якого у держави є можливість реалізувати відразу два завдання.

По-перше, здійснити заходи щодо захисту національного інформаційного ринку в галузі масової інформації та національних виробників масової інформаційної продукції.

По-друге, сприяти формуванню структури національного ринку масової інформації відповідно до цілей і завдань державної інформаційної політики.

Сама ж державна підтримка засобів масової інформації (ст. 4 Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів») здійснюється шляхом протекціоністської політики зниження споживчої вартості інформаційної продукції, включаючи податкове, тарифне, митне, валютне та господарське регулювання, відшкодування збитків, подання фінансової допомоги.

Ці заходи, зокрема, включають:

- державну фінансову підтримку у вигляді компенсації фіксованого тарифу на оформлення передплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань, який повинен становити не більше 40 відсотків собівартості одного примірника передплатного видання (ст. 4, 9 закону);

- безпосередню фінансову допомогу та дотації місцевим ЗМІ, виданням для дітей та юнацтва, науковим виданням вузів з рівнем акредитації не менше III, відповідним телерадіоорганізаціям і видавництвам (ст. ст. 2, 4).

- звільнення від податку на додану вартість операцій щодо розповсюдження та доставки періодичних друкованих видань національного виробництва, пільгове оподаткування редакцій (ст. 5);

- звільнення від сплати мита за експорт інформаційної продукції, звільнення від обкладання ввізним митом обладнання та матеріалів, призначених для власної інформаційної діяльності засобів масової інформації, виробництва і розповсюдження їхньої інформаційної продукції, якщо таке обладнання і матеріали не виробляються в Україні (ст. 5);

- встановлення пільг щодо плати за землю, орендної плати, тарифів на комунальні послуги і послуги зв'язку тощо (ст. 5, 6).

Крім того, цим законом встановлено заборони щодо приватизації ЗМІ та підприємств, що здійснюють інформаційну діяльність, які Верховною Радою України визнані провідними в цій галузі (ст. 11), визначено рівноправність ЗМІ та підприємств, що здійснюють інформаційну діяльність усіх форм власності, наголошено на неприпустимості монополізації інформаційного ринку в Україні (ст. 10). Разом з тим у нормах ч. 1. ст. 10 цього закону підкреслюється, що економічною основою та гарантом спрямування інформаційної діяльності на сприяння розвитку суспільства і держави, захисту національних інтересів України, розв'язання соціально-економічних проблем, духовно-культурному збагачення народу є державна і комунальна власність.

Заходи щодо державної підтримки національного виробництва інформаційного продукту передбачені і рядом інших нормативно-правових актів.

Так, наприклад, Законом України «Про видавничу справу» було передбачено заходи щодо державної підтримки цієї діяльності та особливості приватизації підприємств цієї галузі.

Згідно з нормами ч. 1. ст. 6 Закону «Про видавничу справу»¹, приватизація книжкових, газетно-журнальних видавництв, підприємств поліграфії та книгорозповсюдження загальнодержавного значення, що мають на своєму балансі приміщення і/або високі технологічні лінії для

---

¹ Закон України «Про видавничу справу» від 5 червня 1997 р. № 318/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1997. – № 32. – Ст. 206.

випуску високоякісної друкованої продукції та її поширення, може здійснюватися шляхом акціонування. Причому при проведенні акціонування 51 відсоток акцій таких підприємств залишається за державою. Таким чином держава намагається забезпечити контроль за видавничою сферою, що дає додаткові важелі при проведенні державної інформаційної політики.

Також цим законом встановлюється (ч. 2 ст. 6), що держава надає підтримку видавництвам, видавничим організаціям, поліграфічним та книготорговельним підприємствам, що випускають або розповсюджують не менше 50 відсотків продукції державною мовою та малотиражні (до 5 тисяч примірників) видання мовами нечисленних національних меншин, шляхом надання пільг щодо сплати податків та зборів. Така підтримка надається і при вивезенні видавничої продукції, випущеної в Україні, та при ввезенні видавничої продукції вітчизняних видавців, виданої українською мовою та мовами нечисленних національних меншин, що проживають в Україні.

Крім того, видавництва користуються послугами організацій поштового, телеграфного і телефонного зв'язку за тарифами, передбаченими для бюджетних організацій та установ (ч. 3 ст. 6).

Стаття 8 Закону «Про видавничу справу» присвячена додержанню державної мовної політики. Зокрема, передбачається, що вся друкована продукція, призначена для службового та ужиткового користування (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо), що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації, видається державною мовою.

Ряд заходів захисту національного інформаційного ринку передбачає і Указ Президента України «Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації», зокрема «шляхом регулювання тарифів на поліграфічні послуги щодо друкування, транспортних перевезень та розповсюдження газет і журналів» (п. 1).¹

Разом з тим не викликає сумнівів, що нормативно-правова база, на основі якої здійснюється захист національного інформаційного ринку, потребує вдосконалення. Адже, незважаючи на вжиті заходи, жодної з негативних тенденцій на українському інформаційному ринку змінити не вдалося, і він продовжує перебувати в кризовому стані як з точки зору економічного, так і культурного.

---

¹ Указ Президента України «Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації» від 16 квітня 1997 р № 332/97.

Як зазначають автори книги «Україна: утвердження незалежної держави 1991 – 2001», випущеної на замовлення Держкомінформу до 10-ї річниці незалежності України: «За десять років незалежності значні зміни відбулися у сфері періодичних видань. Їхня кількість то збільшувалася, то зменшувалася, однак накладі неодмінно зменшувалися... кількість україномовних газет у незалежній Україні зменшилася, якщо порівнювати з 1960 р., у 2,3 раза, а проти 1990 – у 1,15 раза».¹ Ще більш вражаючі факти було наведено у доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, згідно з якою на сьогоднішній день «...на 100 українців припадає 7 примірників видань рідною мовою, а на 100 росіян – 54. До цього додається щоденний тираж російських газет. Тільки «Аргументы и факты. Украина», «Комсомольская правда. Украина», «Труд. Украина», «Известия. Украина» на сьогодні становлять 807 тис. 500 примірників. За даним Книжкової палати України, щоденний тираж російськомовних газет, які реально виходять в Україні, становить 39,5 тис. примірників, а україномовних газет – лише 10,8 тис. примірників»².

Занадто високою залишається присутність російських телерадіокомпаній в інформаційному просторі України. Програми російських телеканалів ОРТ, РТР, НТВ, ТВ-6 та інших приймаються майже на всій території України безпосередньо (в східних областях) або шляхом ретрансляції через системи супутникового та кабельного телебачення. Крім того, окремі програми ОРТ, ТВ-6 передаються каналами «Інтер», «ЮТАР» та ін³.

Що стосується потенційної небезпеки, яку можуть нести деструктивні дії в тому секторі інформаційного ринку, що охоплений мережею Інтернет, то для їх оцінки потрібно враховувати щонайменше два фактори.

З одного боку, на сьогоднішній день в Україні Інтернет як засіб інформаційного впливу значно відстає від інших, «традиційних» засобів масової інформації. Так, український сегмент мережі Інтернет у 6 – 10 разів менший від російського і дуже відстає від польського, словацько-

---

¹ Україна: утвердження незалежної держави 1991 – 2001 / Під. ред. В.М. Литвина. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – С. 469 – 470.

² Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. – К., 2000. – С. 203.

³ Інформаційний простір України // Національна безпека і оборона, 2001. – № 1 (13) – С. 8.

го, чеського, не кажучи вже про мережу розвинутих країн.¹ І це не кажучи вже про те, що, за різними оцінками, від 90 до 95 % ресурсів українського сегмента Інтернет є російськомовними, а кількість користувачів мережі Інтернет не перевищує 1 % населення України.

З другого боку, така ситуація може вважатися особливо небезпечною, виходячи з соціальних характеристик середньостатистичного користувача Інтернету. Так, у США і Канаді типовим користувачем Інтернету є людина, молодша 35 років, з високим рівнем прибутку, англomовний міський мешканець. В Росії (яка близька в цьому відношенні до України) доступ до мережі Інтернет мають в основному мешканці міст-мільйонерів, студенти і співробітники вищих навчальних закладів, НДІ та великих державних установ, промислових і фінансових організацій². Таким чином, Інтернет може вважатися ефективним засобом «адресного» інформаційного впливу на людей, соціальний статус яких є вищим за середні показники, які становлять найбільш політично, економічно та соціально активну частину населення.

Факти досить красномовно свідчать, що, попри прийняті законодавчі акти, існують серйозні проблеми з їх реалізацією. Але разом з тим низька ефективність державної політики щодо захисту і розвитку національного інформаційного ринку, на нашу думку, не повинна розглядатися як незаперечний аргумент на користь прийняття більш жорстких протекціоністських дій. Адже така категорія, як свобода слова, є дуже чутливою до державного втручання.

§ 3 Інформаційна війна та інформаційний тероризм

Проблема інформаційних війн та інформаційного тероризму небезпідставно вважається однією з найактуальніших та найнебезпечніших загроз, яку несе в собі розвиток інформаційних технологій. Попри існування багатьох спільних ознак між інформаційними війнами та інформаційним тероризмом (адже і в тому, і в іншому випадку відбувається несанкціоноване, протиправне втручання в інформаційні процеси), а різниця насамперед полягає у суб'єкті цих дій (держава або

---

¹ Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. — К, 2000. — С. 204.

² Фельдман Д. Информационная и национальная безопасность России (к годовщине принятия доктрины информационной безопасности Российской Федерации) // Власть, 2001. — № 9. — С. 33.

кримінальні чи терористичні угруповання), питання інформаційного тероризму набуло більш широкого визнання на міжнародному рівні, тоді як питання інформаційних війн та інформаційної зброї дуже часто залишалося за рамками обговорень.

Так, ще у 1996 р. в Резолюції Організації Об'єднаних Націй 51/210 «Заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму» (п 3. (с)) державам пропонувалось, здійснюючи заходи по боротьбі з тероризмом, у тому числі створюючи відповідне законодавство, «звернути увагу на ризик використання терористами електронних або дровових комунікацій для вчинення кримінальних дій і необхідність знайти засоби, погоджені з національним законодавством, для попередження подібної злочинності і розвитку відповідної співпраці»¹.

Правові питання боротьби з інформаційним тероризмом були порушені на нараді на рівні міністрів з проблеми тероризму (*Ministerial Conference on Terrorism*), яка відбулася 30 липня 1990 р. в Парижі, в рамках Загальноамериканської спеціалізованої конференції з тероризму (*Inter-American Specialized Conference on Terrorism*), яка проводилась в Лімі 23 – 26 квітня 1996 р. під егідою Організації американських країн, і з тих пір стали неодмінним аспектом розгляду проблеми тероризму взагалі.

Навпаки, правові проблеми інформаційної війни та регулювання застосування інформаційної зброї досить довгий час у сфері відкритої інформації виступали лише предметом наукових дискусій. У зв'язку з цим слід зазначити, що найбільш активну роль у винесенні на порядок денний міжнародної спільноти всього комплексу питань інформаційної безпеки відіграла і продовжує відігравати Російська Федерація, яка, зокрема, була ініціатором розгляду цих питань у рамках ООН.

Так, саме з ініціативи Росії цю проблему було офіційно визнано на міжнародному рівні, коли 4 січня 1999 р. на 53 сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію 53/70 «Досягнення в сфері інформатизації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки».² В цій резолюції було висловлено занепокоєння тим, що новітні інформаційні технології і засоби телекомунікації можуть бути використані в цілях, несумісних із завданнями забезпечення міжнародної стабільності і без-

¹ United Nations. A/RES/51/210. «Measures to eliminate international terrorism» Resolution Adopted By The General Assembly. 17 December 1996.

² United Nations. A/RES/53/70 «Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security» Resolution Adopted By The General Assembly. 4 January 1999.

пеки, і можуть негативно вплинути на безпеку держав, відзначено необхідність попередити неправомірне використання або використання інформаційних ресурсів і технологій у злочинних або терористичних цілях, і у зв'язку з цим держави-члени ООН були закликані сприяти розгляду на багатосторонньому рівні існуючих і потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки.

На думку ряду фахівців, прийняття такої резолюції Генеральною Асамблеєю ООН виявилось, як ніколи, своєчасним. Оскільки на той час (1999 р.) «існували не лише значні напрацювання в сфері створення засобів впливу на інформаційний ресурс, а й численні факти військового застосування засобів, які інакше, як інформаційною зброєю, назвати не можна. За деякими даними, розробки таких засобів ведуться в 120 країнах... Крім того, в ряді країн проробляються засоби інформаційного протиборства з вірогідними противниками як в умовах воєнних конфліктів різного ступеня інтенсивності, так і в мирний час, тобто ведення так званої інформаційно-психологічної війни»¹.

Зокрема, міністерство оборони США одним з перших видало офіційний документ, директиву Т 3600 «Інформаційна війна», ще 21 грудня 2001 р., а в 1997 р. було дане офіційне визначення інформаційної війни, під якою розумілися дії, вжиті для досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії і які реалізуються шляхом впливу на інформацію і інформаційні системи противника при одночасному захисті власної інформації та власних інформаційних систем.²

Специфікою інформаційної зброї є те, що об'єктом її застосування може бути будь-який з трьох типів елементів інформаційної сфери: «Засоби і лінії зв'язку – матеріальна основа світової інформаційної інфраструктури (до неї входять не лише засоби, поєднані між собою різноманітними каналами зв'язку, а й вся апаратура, призначена для обробки інформації); інформація в чистому вигляді і її потоки; безпосередньо сама людина»³. Таким чином, застосування інформаційної зброї охоплює:

- деструктивний вплив на матеріальні об'єкти інформаційної сфери;

---

¹ Смирнов А.И. Некоторые проблемы международной информационной безопасности // Юридический мир, 2001. – Август. – С. 16 – 17.

² Панарин И. Информационная война XXI века: готова ли к ней Россия // Власть, 2000. – № 2. – С. 105.

³ Петров В., Рабинович И. От информационных войн к управляемому информационному сотрудничеству // Власть, 2001. – № 1. – С. 21 – 22.

- знищення, спотворення або зміну інформації;
- цілеспрямований вплив на нервову систему, психіку та свідомість людини.

При цьому застосування такої зброї може носити як відкритий характер в умовах відкритого збройного конфлікту, так і латентний характер у рамках інформаційного протиборства в мирний час.

Починаючи з 53-ї сесії ООН (1999 р.) питання досягнень у сфері інформатизації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки включається до порядку денного кожної наступної сесії цієї організації. Відповідно питання міжнародної інформаційної безпеки ставали предметом обговорення на сесіях Генеральної Асамблеї ООН, і з цих питань, зокрема, було прийнято резолюції 54/40 (23 грудня 1999 р.)¹ та 55/28 (20 грудня 2000 р.)². У цих резолюціях, зокрема, пропонувалося державам – членам ООН продовжувати інформувати Генерального секретаря про власну точку зору щодо загальної оцінки проблем інформаційної безпеки, визначення основних понять у цій сфері та змісту відповідних міжнародних концепцій, спрямованих на зміцнення безпеки глобальних інформаційних та телекомунікаційних систем.

У рамках обговорення відповідного пункту порядку денного на 56-й сесії Генеральної Асамблеї у доповіді Генерального секретаря було наведено позиції, висловлені рядом держав щодо сутності питань міжнародної інформаційної безпеки. Зокрема, уряд Філіппін запропонував визначення основних понять у рамках інформаційної безпеки:

«Інформаційна зброя. Інформаційні ресурси, стратегічно розроблені або створені для ведення інформаційної війни або для завдання шкоди, збентеження, створення незручностей або будь-яких інших дій зловмисного характеру.

Інформаційна війна: 1) дії з метою досягнення інформаційної переваги шляхом застосування заходів для експлуатування, підриву, знищення, дестабілізації і руйнування інформаційного потенціалу противника і його функцій; 2) заходи з метою захисту власних інформаційних ресурсів і телекомунікаційних систем; 3) дії з метою використання інформаційних ресурсів і телекомунікаційних систем іншої сторони для

---

¹ United Nations. A/RES/54/40 «Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security» Resolution Adopted By The General Assembly. 23 December 1999.

² United Nations. A/RES/55/28 «Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security» Resolution Adopted By The General Assembly. 20 December 2000.

досягнення цілей і інтересів, наприклад, електронна війна (інформаційна війна в оборонному і військовому контексті), війна в Інтернеті (інформаційна війна в більш широкому суспільному контексті).

Інформаційний тероризм. Терористичні дії в контексті інформаційної безпеки».¹

Також заслуговує на увагу наведена в цій же доповіді спільна позиція країн-членів Європейського Союзу, яка була висловлена представником Швеції. В рамках цієї позиції ЄС визнає існування потенційної небезпеки несанкціонованого втручання або протиправного використання інформаційних та телекомунікаційних технологій, але разом з тим підкреслює, що такі технології сприяють вільному потоку інформації і створюють величезні вигоди для окремих осіб, підприємців і урядів у всьому світові, сприяють розвитку демократії і свободи слова, прогресу громадянського суспільства. Щодо основних понять, то вони були сформульовані таким чином:

«Інформаційна та мережева безпека означає захист особистої інформації про відправників і одержувачів, захист інформації від несанкціонованих змін, захист від несанкціонованого доступу до інформації і створення надійного джерела постачання обладнання, послуг та інформації.

Інформаційна безпека також охоплює захист інформації, що стосується військового потенціалу та інших аспектів національної безпеки. Недостатній захист життєво важливих інформаційних ресурсів і інформаційних і телекомунікаційних систем може створити загрозу для міжнародної безпеки». Разом з тим, підкреслюючи значення міжнародного співробітництва у вирішенні питань інформаційної безпеки, в позиції ЄС підкреслюється, що «в першу чергу кожна держава має право і несе відповідальність за захист своєї інформації і систем, що ґрунтуються на інформації», і зазначається, що Генеральна Асамблея не повинна бути «основним форумом для розгляду цих питань».² Таким чином, ЄС в першу чергу наголошує на існуванні проблеми балансу між питаннями інформаційної безпеки і питаннями свободи слова та вільного руху інформації. Крім того, як це не дивно, обходять сторо-

---

¹ Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security. / Report of the Secretary-General. Fifty-six session. 3 July 2001. United Nations. A/56/164.

² Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security. / Report of the Secretary-General. Fifty-six session. 3 July 2001. United Nations. A/56/164.

ною питання однієї з найбільших загроз інформаційній безпеці, а сама інформаційна безпека визначається як внутрішньодержавна справа.

Росія, навпаки, акцентувала увагу саме на військових аспектах інформаційної безпеки, накресливши у своїх пропозиціях, що були представлені у Додатку № 1 до доповіді Генерального секретаря, власну класифікацію видів інформаційної зброї, до якої ввійшли:

- електронні або психічно-електронні засоби, що використовуються незаконними (неконституційними) військовими організаціями, терористичними групами або особами для тимчасової або перманентної нейтралізації електронних установок або систем;
- засоби впливу на програмні ресурси електронних засобів контролю з метою їх руйнування або зупинення їх операційних алгоритмів;
- засоби впливу на процеси передачі інформації з метою їх зупинення або зламування шляхом втручання у середовище розповсюдження сигналу або алгоритм функціонування;
- засоби поширення дезінформації або створення в інформаційному середовищі віртуальної картини, що повністю або частково змінює уявлення реальності;
- засоби дії на людську свідомість та мислення з метою створити дезорієнтацію, втрату сили волі або часткову дестабілізацію.

За результатами обговорення доповіді Генерального секретаря та доповіді Першого комітету¹ Генеральною Асамблеєю було прийнято резолюцію 56/19,² яка намагалася врахувати позиції всіх сторін.

Так, було запропоновано (п. 1) і надалі сприяти розгляду на багатосторонньому рівні існуючих і потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки, а також можливих заходів з обмеження загроз, що виникають у цій сфері, виходячи з необхідності зберегти вільний рух інформації. Тобто основним принципом створення міжнародних концепцій інформаційної безпеки було визнано принцип додержання необхідного балансу між заходами безпеки в інформаційній сфері та принципом свободи інформації.

Але разом з тим було внесено пропозицію Генеральному секретареві (п. 4) провести дослідження концепцій міжнародної інформацій-

---

¹ Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security / Fifty-six session. Report of the First Committee. 14 November 2000. United Nations. A/56/533.

² United Nations. A/RES/56/19 «Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security» Resolution Adopted By The General Assembly. 7 January 2002.

ної безпеки за допомогою групи експертів, призначених ним на основі справедливого географічного розподілу урядових експертів, яку має бути створено в 2004 р., а також за сприяння держав, що можуть його надати. І таким чином створення передумови для міжнародно-правової оцінки цієї проблеми.

У зв'язку з цим привертає увагу досить характерний факт, що розвинуті держави, тобто ті, які вже знаходяться на стадії формування інформаційного суспільства, акцентують увагу лише на проблемах інформаційного тероризму та інформаційної злочинності, одночасно замовчуючи проблеми інформаційної зброї, яка може знаходитися у державних арсеналах. Одночасно цілий ряд «напівпериферійних» країн акцентує увагу на створенні міжнародно-правових заборон саме щодо інформаційної зброї. Зокрема, ми відзначали особливу активність в цьому напрямку Російської Федерації.

Практичне пояснення цієї ситуації може бути лише одне: на сьогодні у країнах з розвинутим інформаційним потенціалом вже створено дієву інформаційну зброю нового покоління, яка діє на принципах, відмінних від традиційних для ХХ ст. уявлень про пропагандистські засоби та тривіальні диверсії щодо засобів комунікації. Таким чином, країни, що володіють такою зброєю, взагалі не бажають визначення цього питання ані на міжнародно-правовому, ані на національному рівні. Це небажання може мати кілька підстав.

По-перше, якщо немає правового визначення інформаційної зброї, то і її застосування юридично не може розглядатися як акт агресії проти іншої держави. Це відкриває шляхи до латентних, неоголошених війн, які є абсолютно безпечними для сторони, що їх розпочала.

По-друге, подібна зброя, якщо вона буде юридично визнана, скоріше буде розглядатися як зброя масового знищення. А на підставі такого визначення ця зброя може бути заборонена міжнародним співтовариством.

З другого боку, позиція Російської Федерації скоріше обумовлюється не стільки турботою про справу миру, скільки фатальним відставанням Росії від розвинутих країн в інформаційній сфері. Розгортання арсеналів інформаційної зброї може поставити під сумнів або істотно знизити значення ядерного потенціалу як вимірювача військової могутності держави. А саме ядерна військова могутність є на сьогоднішній день майже єдиним фактором, що обумовлює вплив Росії на міжнародній арені і забезпечує їй «перепустку» до клубу великих держав. Таким чином, з боку Російської Федерації цілком логічним було

б проведення політики, яка полягає в тому, що «якщо неможливо швидко створити адекватну інформаційну зброю, то слід спробувати її взагалі заборонити».

З огляду на таку ситуацію, Україні необхідно визначити і своє ставлення до інформаційної зброї. Для визначення такої позиції, на нашу думку, необхідно відповісти лише на два запитання:

1. Чи володіє Україна інформаційною зброєю?

2. Чи здатна Україна швидко створити таку зброю?

Враховуючи сьгоднішні економічні проблеми України, досить важко розраховувати на позитивні відповіді. Таким чином, виходячи, зокрема, з проголошеної Україною у її Воєнній доктрині (п. 3.1) неприпустимості «застосування ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення»,¹ для нашої держави цілком логічно було б приєднатися до тих країн, які виступають за встановлення міжнародно-правових обмежень застосування інформаційної зброї та боротьбу з інформаційним тероризмом.

§ 4 Хартія глобального інформаційного суспільства

Одним з ключових міжнародно-правових актів, автори якого спробували накреслити основні принципи і шляхи формування та розвитку інформаційного суспільства, безперечно, є Хартія глобального інформаційного суспільства, прийнята лідерами «вісімки» найбільш розвинутих держав світу в Окінаві 22 липня 2000 р.² Згідно з положеннями цієї хартії (п. 2), сутність стимульованої інформаційно-комунікаційними технологіями (ІТ) економічної і соціальної трансформації полягає в її здатності сприяти людям та суспільству у використанні знань та ідей. Інформаційне суспільство, як його розуміють автори хартії, дозволяє людям використовувати свій потенціал і реалізовувати свої устремління.

Визначено також, що при формуванні інформаційного суспільства (п. 3) головним принципом повинно бути те, що «всі люди скрізь без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства», а стійкість цього суспільства ґрун-

¹ Постанова Верховної Ради України «Про Воєнну доктрину України» від 19 жовтня 1993 р. № 3529-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 43. – Ст. 409.

² Хартія глобального інформаційного суспільства. Принята 22 лютого 2000 г., Окінава. // Інформація. Дипломатія. Психологія. – М.: Известия, 2002. – С. 602 – 610.

тується на демократичних цінностях, таких як вільний обмін інформацією і знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей.

При цьому сама хартія розглядається (п. 5) насамперед як заклик до всіх як у державному, так і в приватному секторах ліквідувати міжнародний розрив у галузі інформації і знань.

Для виконання такого завдання пропонується (п. 6) будувати роботу на таких ключових напрямках:

- проведення економічних і структурних реформ в цілях створення обстановки відкритості, ефективності, конкуренції і використання нововведень;

- раціональне управління макроекономікою, що сприяє більш точному плануванню з боку ділових кіл і споживачів, і використання переваг нових інформаційних технологій;

- розробка інформаційних мереж, що забезпечують швидкий, надійний, безпечний та економічний доступ за допомогою конкурентних ринкових умов;

- розвиток людських ресурсів, здатних відповідати вимогам століття інформації, шляхом освіти і постійного навчання та задоволення зростаючого попиту на спеціалістів ІТ у багатьох секторах нашої економіки;

- активне використання ІТ в державному секторі і сприяння наданню в режимі реального часу послуг, необхідних для підвищення рівня доступності влади для всіх громадян.

У процесі розбудови інформаційного суспільства одним з головних завдань держави на національному рівні є (п. 19-а) вдосконалення системи управління, формування нових методів комплексної розробки політики та відповідного нормативного забезпечення.

Ми вважаємо, що Україні також було б доцільно створити (поряд з вже існуючою Національною програмою інформатизації) власний комплексний законодавчий акт концептуального характеру з усього кола питань інформаційного розвитку держави і суспільства – політичних, економічних, соціальних, військових, врахувавши при цьому положення окінавської хартії.

Ми відносимо окреслені нами проблеми до прогностичної сфери державної інформаційної політики з тої причини, що реалізація відповідних її векторів (інформатизація, захист інформаційного ринку, інформаційна зброя та інформаційний тероризм) впливає не так на сьогоденну ситуацію в інформаційній сфері нашої держави, як на те,

наскільки Україна в майбутньому буде готова до викликів глобального інформаційного суспільства з його глобальними перевагами і такими ж глобальними загрозами.